

Η ταυτότητα των Ελλήνων της Σικελίας

Ιωάννης Κ. Ξυδόπουλος

Κυρίως θέμα αυτού του άρθρου αποτελούν οι διαφορετικές αναγνώσεις του όρου *Σικελιώται* στα ιστοριογραφικά κείμενα της περιόδου από τον πέμπτο ως και τον πρώτο αιώνα π.Χ. Η προσπάθεια που καταβλήθηκε είχε ως ελατήριο την πρόσφατα διατυπωμένη άποψη ότι (με βάση κυρίως το κείμενο του Θουκυδίδη), «αν πράγματι ικανοποιούν τον ορισμό μιας εθνικής ομάδας, παρά κάποιου άλλου είδους συλλογικής ταυτότητας, οι *Σικελιώται* ίσως αποτελούν περίπτωση εθνογένεσης»¹. Δόθηκε, επίσης, βαρύτητα στη δικαιολόγηση των εκάστοτε αναγνώσεων, με βάση το πολιτικό κυρίως πλαίσιο, στο οποίο αναφέρεται ή δρα ο ίδιος ο ιστοριογράφος. Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι θεωρούμε αναχρονιστική την απόδοση οποιωνδήποτε εθνικών χαρακτηριστικών στον όρο *Σικελιώται*, καθώς οι νεότεροι όροι *έθνος* και *εθνικός* μόνον συμβατικά μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε ό,τι αφορά σε φαινόμενα της Αρχαιότητας.

Οι Έλληνες, προκειμένου να αναφερθούν στα όσα είχαν διαδραματισθεί σε εποχές που χάνονταν στα βάθη του χρόνου, χρησιμοποιούσαν τη λέξη *ἀρχαιολογία*. Αντικείμενό της ήταν η περιγραφή ιστοριών, των οποίων οι συνθήκες ήταν αδιευκρίνιστες. Ιδιαίτερα, η διδασκαλία των Προσωκρατικών άνοιξε τον δρόμο της κριτικής απέναντι στο μύθο². Δεν ήταν πλέον εφικτή η άκριτη αποδοχή της παράδοσης. Η ανθρωπότητα νοούνταν πλέον ως μία περίπλοκη συλλογή διαφορετικών λαών³, με αποτέλεσμα την ανάπτυξη και της συγκριτικής εθνογραφίας⁴. Στο πλαίσιο αυτό, λαοί, οι οποίοι σχετιζόνταν με την αποικιακή δραστηριότητα των

Ελλήνων, βρέθηκαν σχεδόν αναγκαστικά στο επίκεντρο της έρευνας. Η Σικελία και η προϊστορία της δε θα μπορούσαν να αποτελέσουν εξαίρεση: η *ἀρχαιολογία* του σικελικού (βαρβαρικού) αποικισμού καλύπτεται επαρκέστατα από τις ελληνικές πηγές. Στο έκτο βιβλίο του (6.1.2-6.2.6), ο Θουκυδίδης αναφέρεται εκτενώς στην παρουσία προελληνικών πληθυσμών στη Σικελία. Αποφεύγει επιμελώς να ασχοληθεί με τα όσα ανήκουν στη μυθολογική σφαίρα και αφορούν στην παρουσία στο νησί Κυκλάπων και Λαιστρυγόνων. Σχολιάζει σχετικά ότι θα πρέπει οι αναγνώστες - ακροατές του να αρκεστούν σε όσες πληροφορίες αντλούνται για αυτούς τους μυθικούς κατοίκους του νησιού από τους ποιητές, διαχωρίζοντας έτσι τη θέση του από το *μυθώδες*. Ωστόσο, δεν αποφεύγει την αναφορά στην προϊστορία καθώς, στη συνέχεια, περνά στην απαρίθμηση των λαών που, σύμφωνα με την έρευνά του, πιστοποιημένα εγκαταστάθηκαν στη Σικελία, ξεκινώντας από τους Σικανούς. Ο Θουκυδίδης διασκεδάζει την αντίληψη περί αυτοχθονίας των Σικανών, με την πληροφορία ότι αυτοί ήλθαν από την Ιβηρική χερσόνησο, διωγμένοι από τους Λίγυες, και εγκαταστάθηκαν στη δυτική πλευρά του νησιού, όπου μπορούσε να τους συναντήσει κανείς ως τις μέρες του⁵. Στην άφιξη των Σικανών οφείλεται και η μετονομασία του νησιού από Τρινακρία⁶ σε Σικανία. Ως δεύτεροι άποικοι του νησιού αναφέρονται από τον Θουκυδίδη ορισμένοι Τρώες πρόσφυγες, οι οποίοι μετά από την άλωση της πόλης τους εγκαταστάθηκαν στη Σικανία, σε περιοχή γειτονική προς εκείνη των Σικανών, και πήραν το

1. Antonaccio 2001, 120-121.

2. Dowden 1992, 39 κ.ε. Για την αποδοχή ή όχι του μύθου από τους Έλληνες, βλ. γενικά Veayne 1988.

3. Baldry 1965, 17· Marincola 2001, 14· Gehrke 2001, 298-300.

4. Hall 1989, 75.

5. Θουκ. 6.2.2-6.6.3.

6. Σχετικά με την ονομασία του νησιού σε Τρινακρία και τη σχέση με την ομηρική Θρινακία (βλ. Ομήρου *Οδ.* λ 107, μ 12)· E. Olshausen, *Der Neue Pauly* 11 (2001) 505, s.v. «*Sicilia*».

όνομα Έλυμοι. Ανάμεσα στις ελυμιακές πόλεις που ιδρύθηκαν συγκαταλέγονταν ο Έρφυκας και η Έγεστα. Στο σημείο αυτό ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι, μαζί με τους Τρώες και, προφανώς, χρονικά παράλληλα, ήλθε στο νησί και μια ομάδα Φωκέων, οι οποίοι χάθηκαν στον δρόμο του γυρισμού από την Τροία και κατέληξαν στις σικανικές ακτές. Την τρίτη ομάδα αποίκων αποτελούν οι πολυάριθμοι και πολεμοχαρείς Σικελοί, οι οποίοι περαιώθηκαν στο νησί από την Ιταλία, κυνηγημένοι από τους Οπικόους⁷. Η άφιξή τους στη Σικανία συνοδεύτηκε από συγκρούσεις με τους Σικανούς τους οποίους και νίκησαν, απωθώντας τους στις νότιες και δυτικές περιοχές του νησιού, το οποίο πλέον ονομαζόταν Σικελία. Ο Θουκυδίδης προβαίνει και σε μία χρονολογική επισήμανση, όταν γράφει ότι όλα αυτά έγιναν περίπου τριακόσια χρόνια πριν από την άφιξη των Ελλήνων αποίκων. Τελευταίος βάρβαρος λαός, ο οποίος αναφέρεται από τον ιστορικό και συγκαταλέγεται στους κατοίκους της Σικελίας, ήταν οι Φοίνικες, οι οποίοι αρχικά κατοικούσαν σε ολόκληρο το νησί, σταδιακά όμως περιορίστηκαν στη Μοτύη, τον Σολόεντα και τον Πάνορμο, κοντά στα εδάφη των Ελύμων.

Στο αποσπασματικά σωζόμενο έργο του Ελληνικού, οι πληροφορίες που παρέχονται αφορούν κυρίως στους Σικελούς: σύμφωνα με τον Ελλάνικο, επρόκειτο για το ιταλικό φύλο των Αυσόνων, το

οποίο εκδιώχθηκε από τους Ιάπυγες και, υπό την ηγεσία του βασιλιά τους Σικελού, κυριάρχησαν σε ολόκληρο το νησί⁸.

Ο ελληνικός αποικισμός της Σικελίας ξεκίνησε κατά το δεύτερο ήμισυ του όγδοου αιώνα⁹. Πρώτοι οι Χαλκιδείς ίδρυσαν τη Νάξο, με επικεφαλής τον Θεοκλή. Στη συνέχεια, ιδρύθηκαν οι Συρακούσες από Κορινθίους, οι Λεοντίνοι και η Κατάνη από τον Θεοκλή, ενώ αρκετά αργότερα ο Ακράγας από Ροδίους αποίκους (γύρω στο 600 ή 580 π.Χ.). Στην περίπτωση των Συρακουσών, μάλιστα, ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι εκδιώχθηκαν από τους Έλληνες αποίκους οι Σικελοί που κατοικούσαν στο παρακείμενο νησάκι (6.2). Η —φυσιολογική— σύγκρουση με τους ιθαγενείς συνεχίστηκε και στην περίπτωση των Λεοντίνων, είναι όμως η τελευταία φορά που ο Θουκυδίδης αναφέρεται σε παρόμοιο περιστατικό. Έκτοτε, προφανώς, η συμβίωση Ελλήνων και Σικελών ήταν χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα, καθώς θα πρέπει να υποθέσουμε ότι είχε αρχίσει να επέρχεται η σταδιακή αφομοίωση των τελευταίων χωρίς να εκλείψουν οι όποιες «επαρχιωτικές αποχρώσεως»¹⁰ διαφοροποιήσεις.

*

Στην Αρχαία Ελλάδα, ο «εαυτός» απαρτίζεται από πολλαπλές ταυτότητες και ρόλους —οικογενειακούς, τοπικούς, ταξικούς, εθνοτικούς, θρησκευτικούς ή καθορισμένους από το φύλο—, όπως

7. Σχετικά με την ετυμολογία του ονόματος των Οπικών και την ταύτιση τους με το φύλο των Οσκιών, βλ. E. Vetter, *RE* 18.2 (1942) 1543-1567, s.v. «Osci».

8. *FGH* 4, F 79a: *Σικελία· ἡ χώρα καὶ ἡ νῆσος. Σικανία πρότερον ὀνομάζετο· εἶτα Σικελία ἐκλήθη, ὡς φησὶν Ἑλλάνικος Ἱερειῶν τῆς Ἡρας β΄*: «ἐν δὲ τῷ αὐτῷ χρόνῳ καὶ Αὔσονες ὑπὸ τῶν Ἰαπύγων ἐξ Ἰταλίας ἀνέστησαν, ὧν ἤρχε Σικελός, καὶ διαβάντες εἰς τὴν νῆσον τὴν (τότε) Σικανίαν καλουμένην περὶ τὴν Αἴτταν καθιζόμενοι ὠκοῦν αὐτοὶ τε καὶ ὁ βασιλεὺς ἐγκαταστησάμενος· καὶ ἐντεῦθεν ὀρμώμενος ὁ Σικελὸς οὗτος πάσης ἤδη τῆς νήσου (ἐκράτησε) ταύτης (τῆς) τότε Σικελίας καλουμένης ἀπὸ τοῦ Σικελοῦ τούτου, ὃς καὶ ἐν αὐτῇ ἐβασίλευσε». Πριν από τους Σικελούς, ο Ελλάνικος αναφέρεται στους Σικανούς και τον βασιλιά τους Κώκαλο (Διόδ. 12.71.2). Για τον Ελλάνικο όλα αυτά τοποθετούνται χρονικά στην τρίτη γενιά ύστερα από τον Τρωϊκό πόλεμο. Θεωρεί τους Σικανούς προερχομένους από την Ιβηρική Χερσόνησο, σε αντίθεση με τα όσα πρεσβεύει αργότερα ο Τίμαιος (Διόδ. 5.6). Ο Θουκυδίδης, ο Φίλιστος (Διόδ. 5.6.1) και ο Έφορος (Στράβων 6.2.4) θεωρούν, επίσης, τους Σικανούς Ιβήρες. Ο Jacoby 1957, 456-457 απέδωσε σχηματικά τις παραδόσεις σχετικά με την αρχαιολογία των προελληνικών πληθυσμών της Σικελίας:

Αντίοχος	Ελλάνικος	Θουκυδίδης	Φίλιστος	Έφορος	Τίμαιος
1. Σικανοί	<Σικανοί ἐξ	Σικανοί	Σικανοί	Ἰβήρες	Σικανοί
αυτόχθονες	Ἰβηρίας)	ἐξ Ἰβηρίας	ἐξ Ἰβηρίας	αυτόχθονες	αυτόχθονες
2. (Έλυμοι	Έλυμοι	Έλυμοι	;	;	;
εκ Τροίας)	ἐξ Ἰταλίας	ἐκ Τροίας			
3. Σικελοί ἐξ	Αὔσονες	Σικελοί	Λίγυες	Σικελοί	Σικελοί
Ἰταλίας	ἐξ Ἰταλίας	ἐξ Ἰταλίας	ἐξ Ἰταλίας	μετὰ Σικελοῦ	ἐξ Ἰταλίας.
μετὰ Σικελοῦ	300 χρόνια πριν ἀπὸ τὸν Θεοκλή		μετὰ Σικελοῦ,		
	3η γενιά πριν ἀπὸ τὰ Τρωϊκὰ		80 χρόνια πριν ἀπὸ τὰ Τρωϊκὰ		

9. Πλήρης αναφορά στον Θουκυδίδα 6.3-5.

10. Dunbabin 1948, 191.

κατέδειξε ο M. Finley¹¹ και υποστήριξε αργότερα ο A. Smith¹². Ωστόσο, ποτέ δεν τέθηκε το ζήτημα της «εθνικής» ταυτότητας μεταξύ των Ελλήνων. Ανήκαν σε διαφορετικές πόλεις-κράτη, αλλά ήταν δεδομένη μία πολιτισμική κοινότητα, η ύπαρξη της οποίας διασκέδαζε κάθε είδους σκέψη περί διαφορετικών «εθνών», με τη νεότερη έννοια του όρου¹³.

Είναι γνωστό και έχει διατυπωθεί από τον γράφοντα και από άλλη θέση¹⁴, ότι οι Περσικοί Πόλεμοι απετέλεσαν την κύρια, όχι όμως και τη μοναδική αιτία της ελληνικής πρόσληψης του *βαρβάρου*¹⁵. Έκτοτε, το να είσαι Έλληνας απέκτησε και μία πολιτική χροιά, η οποία προστέθηκε στην ήδη υπάρχουσα ιδεολογικο-πολιτισμική. Ο αρκετά διαλλακτικός και ανεκτικός απέναντι στους ξένους λαούς Ηρόδοτος ήταν, κατά παράδοξο τρόπο, εκείνος που καθόρισε με τον περίφημο ορισμό του τα «κριτήρια» της ελληνικότητας, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στη δημιουργία ορίων μεταξύ Ελλήνων και βαρβάρων. Στο έργο του Θουκυδίδη είναι πιο εμφανείς οι επιπτώσεις αυτής της οριοθέτησης, μολονότι το ιστορικό πλαίσιο, στο οποίο εντάσσονται και οι δύο προαναφερθέντες ιστορικοί, είναι σχεδόν το ίδιο. Το στοιχείο που θα πρέπει να ληφθεί υπόψη μας είναι ότι οι Έλληνες της κυρίως Ελλάδας του πέμπτου αιώνα σκανδαλιζόνταν από τις διαστάσεις που είχε προσλάβει η επιμειξία μεταξύ ελληνικών και μη ελληνικών πληθυσμών¹⁶. Οι πολλές και ποικίλες εκφράσεις αυτής της δυσφορίας που απαντώνται στις γραμματειακές πηγές της περιόδου, ωστόσο, δεν αποτελούν το κύριο αντικείμενο της παρούσας εργασίας. Σε ό,τι αφορά στην κατάσταση που επικρατούσε στη Σικελία ειδικότερα, μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι, από τα τέλη του τέταρ-

του αιώνα, η σύνθεση μεταξύ του γηγενούς στοιχείου και του ελληνικού είχε πλήρως συντελεσθεί¹⁷, άποψη την οποία ασφαλώς ενίσχυσαν πριν από πολλές δεκαετίες τα αρχαιολογικά δεδομένα¹⁸. Η αντίθεση μεταξύ Ελλήνων και βαρβάρων στο νησί είχε πλέον ατονήσει, δεδομένων αφενός της έντονης ελληνικής επιρροής και αφετέρου της αφομοιωτικής διάθεσης που προφανώς επεδείκνυαν οι εγχώριοι κάτοικοι¹⁹. Υπό την έννοια αυτή, είχε διαμορφωθεί μία συλλογική «σικελιωτική» ταυτότητα στον τέταρτο αιώνα. Αυτό δεν ίσχυε, όμως, στους χρόνους του Θουκυδίδη.

Σαφώς, στην περίπτωση των αποικιών, η δημιουργία της ταυτότητας πηγάζει από διαμάχες και συναγωνισμό και με τους ντόπιους βαρβάρους και ανάμεσα στις διάφορες ελληνικές κοινότητες. Ήταν, επίσης, αυτονόητη σχεδόν η συνεκδοχική δημιουργία μίας αποικιακής ταυτότητας, στην υπό εξέταση περίπτωση εκείνης του Σικελιώτη Έλληνα. Είναι ένα παράδειγμα δημιουργίας ταυτότητας «συσσωμάτωσης/συναναστροφής» κατά τον J. Hall²⁰. Η εμπειρία που απέκτησαν οι Έλληνες με τον αποικισμό έχει σημασία για την αποκρυστάλλωση μιας αντιθετικής έννοιας ταυτότητας²¹. Τα όρια του ελληνικού κόσμου συμπεριελάμβαναν τη Σικελία και τη νότια Ιταλία, παρόλο που εντός των ορίων αυτών υπήρχαν και βάρβαροι. Ωστόσο, η επαφή με τους δυτικούς «Άλλους» συνέβη πολύ νωρίτερα από τους Περσικούς πολέμους. Δεν θα ήταν σωστό, όμως, να στηριχθεί στο γεγονός αυτό μία άποψη περί δημιουργίας μιας χωριστής ταυτότητας Σικελιωτών ή την αρχή μιας διαδικασίας διαφοροποίησης των *Σικελιωτών* από τους άλλους Έλληνες, η οποία ξεκινά μαζί με τον αποικισμό και παράλληλα

11. Finley 1971.

12. Smith 1991 [2000] 17-18.

13. Smith 1991 [2000] 23.

14. Xydopoulos 2007, 594.

15. Harrison 2002, 3· Cartledge 1995, 79· Momigliano 1975· Cartledge 1993 [2002] 67· Hall 1997, 7 κ.ε.: Hartog 1988, 375.

16. Χατζόπουλος 1976, 20-21. Αναφέρει ως παραδείγματα τις απόψεις που εκφράζονται σε δύο εδάφια, ένα στον Θουκυδίδη (6.17) και το άλλο στον Πλάτωνα (*Επιστολαί* Η' 353e).

17. Χατζόπουλος 1976, 19-20· Dunbabin 1948, 190-192.

18. Βλ. τα σχετικά άρθρα στο *Kokalos* 8 (1962)· Χατζόπουλος 1976, 19-21.

19. Ο Dunbabin 1948, 189 ισχυρίζεται ότι, η εικόνα που σχηματίζουν τα αρχαιολογικά δεδομένα δείχνει πως η Σικελία ήταν εξελληνισμένη σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι η νότια Ιταλία και πως, ως τις αρχές της ρωμαϊκής περιόδου για το νησί είχε εξαλειφθεί κάθε διάκριση μεταξύ Σικελών και Σικελιωτών, με τους πρώτους να έχουν πλήρως εξελληνισθεί. Την ίδια άποψη συμμαρτίζεται και ο Χατζόπουλος 1976, 19-21.

20. Hall 1997, 20-33.

21. Ο Stauffenberg 1963, 159, ισχυρίζεται ότι ήδη επί Ιπποκράτους, του τυράννου της Γέλας, οι Έλληνες είχαν αποκτήσει μία συλλογική συνείδηση απέναντι στους Καρχηδονίους.

με τον εξελληνισμό και την αφομοίωση των γηγενών Σικελών²².

Ο όρος *Σικελιώται* απαντάται για πρώτη φορά στον Θουκυδίδη. Μολονότι στον Ηρόδοτο βρίσκουμε μία φορά στο έργο του τον παράλληλο όρο *Ίταλιώται*, όταν αυτός αναφέρεται στους Έλληνες της Σικελίας, κάνει λόγο για τους «Έλληνες που ζουν στη Σικελία»²³. Οπωσδήποτε, ένας παράγοντας καθορισμού της ταυτότητας των *Σικελιωτών* απετέλεσαν οι Σικελοί και οι άλλοι γηγενείς κάτοικοι της Σικελίας, η παρουσία των οποίων συνέβαλε στη δημιουργία της ελληνικής αποικιακής ταυτότητας των *Σικελιωτών*. Ο Θουκυδίδης, όπως είδαμε παραπάνω, διαχωρίζει τους μη ελληνικούς πληθυσμούς της Σικελίας σε *ἔθνη*, με βάση την επικράτεια και τους μύθους καταγωγής. Οι Σικελοί, Σικανοί και Έλυμοι θεωρούνται ξεχωριστές ταυτότητες, αλλά συλλογικά είναι βάρβαροι, οι οποίοι αντιδιαστέλλονται τόσο προς τους *Σικελιώτες* και τους *Ίταλιώτες* αλλά και τους Έλληνες της κυρίως Ελλάδας. Θα ήταν, ωστόσο, λανθασμένο να δεχθούμε ότι ο διαχωρισμός τους από τους Σικελιώτες και τους Έλληνες της μητροπολιτικής Ελλάδας συνεπάγεται και ότι οι Σικελιώτες αποτελούσαν διαφορετική «εθνική» ομάδα από τους Έλληνες²⁴. Απλά, οι Σικελιώτες αποτελούν ένα υποσύνολο του γενικότερου συνόλου των Ελλήνων και θα πρέπει να αποκλεισθεί οποιαδήποτε διαδικασία «εθνογένεσης». Η επικράτεια, η οποία στα νεότερα χρόνια αποτελεί ένα από τα κριτήρια της εθνικής ταυτότητας, δεν ίσχυε ως παράμετρος «εθνικής» διαφοροποίησης στην κλασική Ελλάδα. Έγινε ήδη νύξη παραπάνω για την ύπαρξη ενός κοινού πολιτισμικού πλαισίου, το οποίο καθιστούσε απαγορευτική οποιαδήποτε «εθνική» διαφοροποίηση. Όπως φανερώνουν τα αρχαιολογικά δεδομένα, άλλωστε, κατά την περίοδο που είχε προηγηθεί της ρωμαϊκής κατακτήσεως, το σύνολο της σικελικής χώρας ήταν καταταμημένο σε αυτόνομους ή ημιαυτόνομους πολιτικούς οργανισμούς. Υπό την έννοια αυτή, οι *Σικελιώται* αποτελούσαν για τον Θουκυδίδη ό,τι και

οι *Πελοποννήσιοι*, μία ομάδα Ελλήνων δηλαδή, οι οποίοι κατοικούσαν σε ένα μωσαϊκό πόλεων²⁵ και οι οποίοι καθορίζονταν απλά από συγκεκριμένα γεωγραφικά όρια.

Πρόσφατα διατυπώθηκε η άποψη ότι, εκτός από τις γνωστές εθν(οτ)ικές κατηγορίες που αναφέρει ο Θουκυδίδης και που χρησιμοποιούνται και στις κοινότητες της κυρίως Ελλάδας, ένα διαφορετικό είδος ελληνικής ταυτότητας δημιουργήθηκε σε αυτό το πλαίσιο: αυτή των Ελλήνων αποίκων της Σικελίας²⁶. Η ταυτότητα αυτή εκφράζεται σε ένα χωρίο του Θουκυδίδη που αναφέρεται σε ένα συμβούλιο αντιπροσώπων των ελληνικών πόλεων της Σικελίας, στη Γέλα, το 424 π.Χ. Ο Ερμοκράτης απευθύνεται στο ακροατήριό του αποκαλώντας τους «Σικελιώτες» και τους παροτρύνει να σκεφτούν το συμφέρον τους έναντι των Αθηναίων με την ιδιότητα αυτή και όχι ως πολίτες ξεχωριστών πόλεων ή διαφορετικών «εθνών». Τονίζει ότι οι Αθηναίοι παρεμβαίνουν γιατί επιθυμούν τα αγαθά της Σικελίας, τα οποία μοιράζονται όλοι οι Έλληνες άποικοί της, ανεξάρτητα από εθνότητα ή εχθρότητα μεταξύ τους («... Είμαστε όλοι μας γείτονες και σύνοικοι σε μία χώρα, στο μέσο της θάλασσας, αποκαλούμενοι όλοι με ένα όνομα: Σικελιώται...»)²⁷. Ο Ερμοκράτης, αναφέρει, λοιπόν τρία κριτήρια της ελληνικής ταυτότητας των ακροατών του: εθνοτική ή φυλετική (π.χ. ως Δωριείς ή Ίωνες), πολιτική ή αστική (ως Αθηναίοι ή Συρακούσιοι) και ως νησιώτες που μοιράζονται μια χώρα που περιτριγυρίζεται από τη θάλασσα. Εμφανίζεται και μία αυτόνομη αντίθεση μεταξύ των Ελλήνων κατοίκων της Σικελίας (*Σικελιώτας*) προς τους αυτόχθονες κατοίκους (*Σικελοί*). Οι άποικοι αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους και ως Σικελιώτες. Ο Ερμοκράτης τους παρακινεί να δώσουν προτεραιότητα σε αυτή την ταυτότητά τους. Ιδιαίτερη σημασία για την πρόσληψη των Σικελιωτών από την πλευρά ειδικότερα των Αθηναίων της εποχής του Θουκυδίδη έχει η άποψη που εκφράζεται από τον Αλκιβιάδη: στον απαντητικό του λόγο προς τον Ερμο-

22. Όπως υποστήριξε η Antonaccio 2001, 116.

23. Ηροδ. 4.15 (*Ίταλιώται*), 6.17 (Έλληνες στη Σικελία).

24. Antonaccio 2001, 120-121.

25. Roussel 1970, 39-40.

26. Antonaccio 2001, 114-116.

27. Θουκ. 4.64.3.

κράτη, δηλώνει ότι οι πληθυσμοί των πόλεων της Σικελίας είναι μεικτοί και δεν έχουν τα μέσα να προστατέψουν την πατρίδα τους. Επιπλέον, είναι έτοιμοι να εγκαταλείψουν τις πόλεις τους και να γίνουν πρόσφυγες αλλού, σε περίπτωση που τα πράγματα δεν εξελιχθούν όπως επιθυμούν. Ο πληθυσμός των Ελλήνων της Σικελίας χαρακτηρίζεται με τη φράση *ὄχλοις ξυμμείκτοις πολυανδροῦσιν* (6.17). Αυτοί οι όροι σαφώς προδίδουν «την αναγνώριση χωριστής ελληνικής και γηγενούς ταυτότητας», αλλά οπωσδήποτε όχι και «μια υβριδική ταυτότητα λόγω του συνδυασμού των δύο»²⁸. Για να προχωρήσουμε λίγο περισσότερο τη σκέψη μας και με δεδομένη την ιδεολογική αντίθεση μεταξύ Ελλήνων και βαρβάρων, όπως αυτή είχε διαμορφωθεί μετά από τους Περσικούς Πολέμους, ίσως ενυπάρχει στα λόγια του Αλκιβιάδη κάποιος υπαινιγμός σχετικά με την κατωτερότητα των βαρβαρικών πληθυσμιακών στοιχείων που βρίσκονταν στις σικελικές πόλεις ή τη δειλία (αντίστοιχη προς εκείνη των Περσών) που αυτοί οι πληθυσμοί θα επεδείκνυαν σε περίπτωση ένοπλης σύγκρουσης. Ο Ερμοκράτης και ο Αλκιβιάδης χρησιμοποιούν έννοιες κατοίκησης και τόπου διαμονής (*οἰκειῶται*), καθώς και συγγένειας εξ αίματος (*συγγένεια*). Σε άλλο σημείο (4.64.3), ο Ερμοκράτης λέει ότι οι Έλληνες της Σικελίας είναι *ἐνοικοῦντες* και *ἀστυγείτονες* και ότι υπάρχει μία φυσική εχθρότητα μεταξύ Αθηναίων και Σικελιωτών, κατά τον ίδιο τρόπο που οι Ίωνες και οι Δωριείς είναι φυσικοί εχθροί. Η έννοια *οικειώτες* είναι, επομένως, συχνά κάτι πιο περίπλοκο από παραλλαγή της εξ αίματος συγγένειας. Στον κόσμο των αποικιών είναι μια κατάσταση που συναγωνίζεται με τη *συγγένεια*. Ως μέλη αυτής της ομάδας, θα έπρεπε να κάνουν αμοιβαίες παραχωρήσεις, όπως ακριβώς θα έκαναν τα μέλη της ίδιας εθνότητας. Τα λόγια του Νικία το 415 π.Χ. ότι, αν οι *Σικελιώται* ενώνονταν υπό την ηγεμονία των Συρακουσών, θα είχαν μία *ἀρχήν* σαν

αυτή των Αθηνών, προσδίδουν και μία πολιτική διάσταση στην ταυτότητα των Σικελιωτών.

Υποστηρίχθηκε ότι ο Ερμοκράτης προσπάθησε να εισάγει μία νέα ταυτότητα και πατρίδα σε αντίθεση με τις παλαιές εθνότητες, Δωριείς και Ίωνες. Απέναντι στην κοινή απειλή, αυτή η νέα ταυτότητα θα έπρεπε να υπερσχύσει έναντι άλλων εθνικών, πολιτικών ή αστικών ταυτοτήτων και συμφερόντων²⁹. Ωστόσο, δε μπορεί να αμφισβητηθεί το γεγονός ότι στο πλαίσιο ενός λόγου που στόχευε στη θετική για τον ομιλητή —και την παράταξη που αυτός πρέσβευε— επιρροή του ακροατηρίου του παρόμοιες εκφράσεις είναι παραπάνω από αναμενόμενες και δεν παραπέμπουν αναγκαστικά στη δημιουργία μιας χωριστής «εθνικής» ομάδας³⁰. Όπως σωστά το έθεσε παλαιότερα ο Hornblower, όλοι οι Έλληνες στη Σικελία είναι οικείοι που ζουν μαζί (*σύνοικοι*) και όλοι αποκαλούνται με το ίδιο όνομα, *Σικελιώται*, ενώ τα λόγια του Αλκιβιάδη προδίδουν και τον κοσμοπολίτικο χαρακτήρα των ελληνικών πόλεων της Σικελίας³¹. Θεωρούμε ότι αυτή είναι και η σωστή άποψη. Ο όρος *Σικελιώται* στον Θουκυδίδη δεν περιλαμβάνει όλους τους κατοίκους (Έλληνες και μη) του νησιού. Ανεξάρτητα από τη χροιά που αποδίδει στον όρο ο Ερμοκράτης, προφανώς για λόγους πολιτικούς και όχι εθνοτικούς, ο Θουκυδίδης φαίνεται να έχει διαχωρίσει με σαφήνεια τις διαφορετικές εθνότητες, καθώς κάνει λόγο για Σικελούς, Σικελιώτες³² και βαρβάρους³³. Επιπλέον, η προαναφερθείσα φράση του ιστορικού στο 6.17 δηλώνει με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο τη διαφορετική εθνολογική σύσταση του πληθυσμού των πόλεων της Σικελίας. Δεν μπορεί να αμφισβητηθεί το γεγονός της ώσμωσης των γηγενών και ελληνικών πληθυσμών, ωστόσο, ο Θουκυδίδης δεν προχωρά σε μία γενίκευση σχετικά με τον όρο *Σικελιώται*, γιατί απλά κάτι τέτοιο δεν συνέβαινε στην εποχή του.

28. Antonaccio 2001, 120.

29. Antonaccio 2001, 114-121.

30. Ανάλογο παράδειγμα συναντά κάποιος στο λόγο του Σπαρτιάτη στρατηγού Βρασίδα προς τους στρατιώτες του, τις παραμονές της σύγκρουσής τους με τους Μακεδόνες (Θουκ. 4.124).

31. Hornblower 2004, 201.

32. Θουκ. 7.32.2: *πορευομένων δ' ἤδη τῶν Σικελιωτῶν οἱ Σικελοί, καθάπερ ἐδέοντο οἱ Ἀθηναῖοι, ἐνέδραν τινὰ τριχῆ ποιησάμενοι, ἀφυλάκτοις τε καὶ ἐξαίφνης ἐπιγενόμενοι διέφθειραν ἐς ὄκτακοσίους μάλιστα καὶ τοὺς πρέσβεις πλὴν ἐνὸς τοῦ Κορινθίου πάντας.*

33. Θουκ. 7.57.11: *Ἰταλιωτῶν δὲ Θούριοι καὶ Μεταπόντιοι ἐν τοιαύταις ἀνάγκαις τότε στασιωτικῶν καιρῶν κατειλημμένοι ξυνεστράτευον, καὶ Σικελιωτῶν Νάξιοι καὶ Καταναῖοι, βαρβάρων δὲ Ἑγεσταῖοι τε, οἵπερ ἐπηγάγοντο, καὶ Σικελῶν τὸ πλεόν (...).*

Μία διαφορετική ανάγνωση του όρου *Σικελιώται* συναντούμε από τον τέταρτο αιώνα και εξής. Η πολιτική ιστορία του νησιού συνδέεται πλέον (και ως τη ρωμαϊκή κατάκτηση) με τους τυράννους, οι οποίοι κυριάρχησαν στο πολιτικό σκηνικό. Παράλληλα, οι συγκρούσεις με τους Καρχηδονίους ενίσχυσαν αναπόφευκτα την ελληνική συνείδηση των κατοίκων της Σικελίας. Την ίδια στιγμή, σε θεωρητικό επίπεδο, οι τρόποι της προσλήψεως του Άλλου, οι οποίοι είχαν δημιουργηθεί κατά τη διάρκεια του πέμπτου αιώνα, εν μέρει ενισχύθηκαν από τις πολιτικές θεωρίες του τέταρτου αιώνα. Η εμπειρία του Πελοποννησιακού πολέμου ενίσχυσε το εθνικό συναίσθημα των Ελλήνων και τους οδήγησε στη διατύπωση της θεωρίας ότι οι βάρβαροι ήταν οι φυσικοί εχθροί των Ελλήνων, επομένως, η υποδούλωσή τους ήταν φυσική³⁴. Αυτές οι απόψεις ήταν ευρέως αποδεκτές καθώς αντιστοιχούσαν στις προκαταλήψεις του μέσου Έλληνα³⁵. Ήταν, επομένως, αναμενόμενη η ενδυνάμωση του ελληνικού αυτοσυναισθήματος και στις δυτικές παρυφές του ελληνικού κόσμου, η οποία εκφράστηκε με τη συσπείρωση όλων των Ελλήνων κατοίκων της Σικελίας πίσω από τον όρο *Σικελιώται*, ιδιαίτερα έχοντας ως δεδομένη τη συνεχή καρχηδονιακή παρουσία στο νησί. Την αντίληψη αυτή συναντάμε στον άμεσο διάδοχο του Θουκυδίδη, τον Ξενοφώντα, ο οποίος σε ένα και μοναδικό εδάφιο στα *Έλληνικά* του γράφει ότι οι Καρχηδόνιοι, έχοντας ηττηθεί από τους Συρακοσίους στη μάχη, κυριεύσαν την πόλη του Ακράγαντος, *έκλιπόντων τῶν Σικελιωτῶν τὴν πόλιν*. Η ιδιαίτερη αναφορά στους Συρακοσίους αφορά στην παρουσία του τυράννου και στον ηγετικό

ρόλο της πόλης παρά στην εθνική διαφοροποίησή τους από τους υπόλοιπους Σικελιώτες³⁶. Άλλωστε, όπως είδαμε, οι Συρακούσες ήταν κορινθιακή αποικία.

Στον τέταρτο αιώνα, επίσης, ο Έφορος, ο οποίος έγραψε την πρώτη παγκόσμια ιστορία στην Αρχαιότητα³⁷, σημειώνει σχετικά με τη μάχη της Ιμέρας (480 π.Χ.) ότι ο τύραννος της Γέλας, Γέλων, με διακόσια πλοία, δύο χιλιάδες ιππείς και δέκα χιλιάδες πεζούς στρατιώτες κατήγαγε περηφανή νίκη εναντίον των Καρχηδονίων, καθιστώντας ελεύθερους όχι μόνο τους Σικελιώτες αλλά και ολόκληρη την Ελλάδα³⁸. Είναι ξεκάθαρο ότι, για τον Έφορο (405-330 π.Χ.) αλλά και τους Έλληνες του τετάρτου αιώνα, ο όρος *Σικελιώται* αφορά στο σύνολο των κατοίκων της Σικελίας, τους οποίους προφανώς θεωρεί Έλληνες, δεδομένης της διαδικασίας εξελληνισμού των γηγενών, συντελεσμένης ήδη από τα τέλη του πέμπτου αιώνα. Αλλά και για τον Θεόπομπο, ο όρος *Σικελιώτης* φαίνεται να αποτελεί ένα υποσύνολο του γενικότερου όρου *Έλλην*, με μία συγκεκριμένη γεωγραφική χροιά, όπως ακριβώς και ο όρος Σπαρτιάτης. Αυτό, κατά τη γνώμη μας, διαφαίνεται στη μία από τις δύο συνολικά αναφορές στον όρο *Σικελιώτης* στο, επίσης αποσπασματικό, έργο του³⁹. Τέλος, στο πέρασμα από τον τέταρτο στον τρίτο αιώνα, θα πρέπει να αναφερθούμε και στον Τίμαιο (*FGrHist* 566), ο οποίος συνέγραψε το πρώτο ολοκληρωμένο έργο για τη Δύση γενικά και τη Ρώμη ειδικότερα, βασιζόμενος, ίσως, στον Λύκο από το Ρήγιο⁴⁰. Δυστυχώς, η αποσπασματικότητα του έργου του δεν μπορεί να μας οδηγήσει σε ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με τη χρήση του όρου *Σικελιώται*. Τμήμα του,

34. Ισοκρ. 4.184, 12.163· Πλάτωνος *Πολιτεία* 469b-471b· Πλάτωνος *Μενέξ.* 242d· Nippel 2002, 290-291.

35. Cartledge 1993 [2002] 70-71· Hall 2002, 212.

36. Ξενοφ. *Έλλην.* 2.2.24.

37. Dowden 1992, 49· Lesky 1971 [1985³] 862.

38. *FGrHist* 70, F 186: *ιστορεί γάρ Έφορος τοιοῦτον, ὅτι παρασκευαζομένου Ξέρξου τὸν ἐπὶ τῇ Ἑλλάδι στόλον, πρέσβεις παραγενέσθαι πρὸς Γέλωνα τὸν τύραννον ἰκετεύοντας εἰς τὸν τῶν Ἑλλήνων σύλλογον ἔλθειν. ἐκ δὲ Περσῶν καὶ Φοινίκων πρέσβεις πρὸς Καρχηδονίους προστάσσοντας ὡς πλείστον δεοὶ στόλον εἰς Σικελίαν βαδίζειν (καὶ) καταστρεψαμένους τοὺς τὰ τῶν Ἑλλήνων φρονούντας πλεῖν ἐπὶ Πελοπόννησον. ἀμφοτέρων δὲ τὸν λόγον δεξαμένων καὶ τοῦ μὲν Ἰέρωνος συμμαχῆσαι τοῖς Ἑλλήσι προθυμουμένου, τῶν δὲ Καρχηδονίων ἐτοιμῶν ὄντων συμπράξει τῷ Ξέρξῃ, Γέλωνα διακοσίας εὐτρεπίσαντα ναῦς καὶ δισχιλίους ἰππείς καὶ πεζοὺς μυρίας κατακοῦσαι στόλον Καρχηδονίων καταπλεῖν ἐπὶ Σικελίαν, καὶ διαμαχησάμενον μὴ μόνον τοὺς Σικελιώτας ἐλευθερῶσαι, ἀλλὰ καὶ σύμψασαν τὴν Ἑλλάδα.* Για τον Γέλωνα, βλ. K. Meister, *Der Neue Pauly* 4 (1998) 898-899, s.v. «Gelon», αρ. 1.

39. *FGrHist* 115, F.192: *ἐτρύφησεν δὲ καὶ χάραξ ὁ Λακεδαιμόνιος, ὡς Θεόπομπος ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ ἱστορεί. καὶ ταῖς ἡδοναῖς οὕτως ἀσελγῶς ἐχρήσατο καὶ χυδῆν ὥστε πολὺ μᾶλλον διὰ ταῖν δαίταν αὐτὸν ὑπολαμβάνεσθαι Σικελιώτην ἢ διὰ τὴν πατρίδα Σπαρτιάτην.* Η άλλη αναφορά είναι στο απόσπασμα *FGrHist* 115, F.193: *ιστοροῦσι γάρ οὗτοι κοσμηθῆναι τὸ Πυθικὸν ἱερὸν ὑπὸ τε τοῦ Γύγου καὶ τοῦ μετὰ τοῦτον Κροίσου, μεθ' οὗς ὑπὸ τε Γέλωνος καὶ Ἰέρωνος τῶν Σικελιωτῶν, τοῦ μὲν τρίποδα καὶ Νίκην χρυσοῦ πεποιημένα ἀναθέντος καθ' οὗς χρόνους Ξέρξης ἐπεστράτευσεν τῇ Ἑλλάδι, τοῦ δ' Ἰέρωνος τ' ἄ ὁμοια.*

40. Βλ. Hornblower 1994, 35, σημ. 70 για τη σχετική βιβλιογραφία και 45. Για τον Λύκο, βλ. *FGrHist* 570.

το οποίο αφορά και στην προϊστορία της Σικελίας, σώζεται στον Διόδωρο, όπως θα δούμε παρακάτω.

Ο ρόλος του καρχηδονιακού στοιχείου αλλά και η σύγκρουση των Καρχηδονίων με τη Ρώμη ήταν ασφαλώς οι παράμετροι, οι οποίες καθόρισαν αποφασιστικά την ανάπτυξη μιας συλλογικής, τοπικής σικελιώτικης συνείδησης, ιδιαίτερα κατά τον τρίτο αιώνα. Μετά από την αποτυχημένη εκστρατεία και αποχώρηση του Πύρρου (276 π.Χ.), οι Καρχηδόνιοι είχαν δημιουργήσει μία αρκετά μεγάλη σφαίρα επιρροής, η οποία συνόρευε με το κράτος του Συρακουσίου βασιλιά Ιέρωνα και των συμμάχων του⁴¹. Όταν το 264 π.Χ. ξεκίνησε η πρώτη σύγκρουση Ρωμαίων και Καρχηδονίων, η Σικελία κατέστη το κυριότερο θέατρο του πολέμου. Η συνθήκη φιλίας και συμμαχίας του Ιέρωνα με τους Ρωμαίους (263/2 π.Χ.) έβγαλε το βασίλειό του, το οποίο αποτελούσε το πλουσιότερο και πλέον πολυάνθρωπο τμήμα της, από το επίκεντρο των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Η κατάσταση άλλαξε δραματικά από το δεύτερο Καρχηδονιακό πόλεμο (ξεκίνησε το 218 π.Χ.), καθώς οι καταστροφές που υπέστη το νησί ήταν τρομακτικές. Το 210 π.Χ., ο Ρωμαίος στρατηγός ύπατος Μάρκος Ουαλέριος Λαιβίνος προέβη στην πρώτη συστηματική οργάνωση της επαρχίας Σικελίας. Έκτοτε, η Σικελία αποτελούσε τμήμα του ρωμαϊκού κράτους.

Στο πλαίσιο αυτό, το οποίο ακροθιγώς περιγράψαμε καθώς έχει ήδη ερευνηθεί διεξοδικά⁴², εντάσσονται και τα ιστοριογραφικά έργα του Τίμαιου και του Διοδώρου. Για τον Τίμαιο, ήδη αναφέραμε το βασικό πρόβλημα που σχετίζεται με την αποσπασματικότητα του έργου του. Ο Διόδωρος ξεκινά την αφήγησή του αναφερόμενος στα όσα μυθολογούνται *παρά τοῖς Σικελιώταις*. Θεωρεί, μάλιστα, ως απαραίτητη την παράθεση πληροφοριών σχετικά με τους πρώτους κατοίκους της Σικελίας, τους Σικανούς, δεδομένης της σύγχυσης που υπήρχε για το φύλο αυτό στους προγενέστερους του συγγραφείς. Δέχεται την άποψη του Τίμαιου (από το Ταυρομένιο)⁴³, ο οποίος υπήρξε και η βασική του πηγή

για την ιστορία των ετών 480-289/8 π.Χ., ότι οι Σικανοί ήταν αυτόχθονες κάτοικοι του νησιού και όχι άποικοι προερχόμενοι από την Ιβηρική χερσόνησο. Κατοικούσαν αρχικά σε κώμες (*κωμηδόν*), έχοντας τους οικισμούς τους (*πόλεις*) στις κορυφές λόφων, προκειμένου να διασφαλιστούν από τις επιδρομές ληστών. Δεν ήταν ενωμένοι υπό έναν ηγέτη, αλλά κάθε *πόλις* είχε τον ηγεμόνα της (ίσως, αυτή η διάσπαση να εθεωρείτο από τον Διόδωρο και αιτία της κατοπινής ήττας των Σικανών από τους Σικελούς). Εξαπλώθηκαν σε ολόκληρο το νησί, ενώ κύρια ασχολία τους ήταν η γεωργία. Ωστόσο, οι επανειλημμένες εκρήξεις της Αίτνας, με τα καταστροφικά για τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις αποτελέσματα, ανάγκασαν τους Σικανούς να αποτραβηχθούν στη δυτική πλευρά του νησιού. Η πρώτη, για τον Διόδωρο, φάση αποικισμού της Σικελίας είχε πρωταγωνιστές τους Σικελούς, οι οποίοι πέρασαν τα στενά που χωρίζουν το νησί από την Ιταλία, εγκαταστάθηκαν στις εγκαταληφθείσες από τους Σικανούς περιοχές και, στη συνέχεια, ήλθαν σε συχνές συγκρούσεις μαζί τους, καθώς εποφθαλμιούσαν τα εδάφη των Σικανών και επιθυμούσαν την προς δυσμάς επέκτασή τους. Η συμφωνία που επήλθε μεταξύ των δύο εμπολέμων οριοθέτησε και τις επικράτειές τους. Τελευταίοι έφθασαν στη Σικελία οι Έλληνες, οι οποίοι αποίκισαν αρχικά τις παράλιες περιοχές, όπου κτίστηκαν και οι *πόλεις* τους. Η επιμέλεια με τους Έλληνες και το πλήθος των Ελλήνων αποίκων που ήλθαν στο νησί οδήγησε, σύμφωνα πάντα με τον Διόδωρο, τους ντόπιους (Σικανούς και Σικελούς) στη γνώση της ελληνικής γλώσσας και την υιοθέτηση των ελληνικών ηθών και εθίμων με αποτέλεσμα να αλλάξουν τη *βάρβαρον διάλεκτον* καθώς και την *προσηγορίαν* τους και να ονομασθούν *Σικελιώται*⁴⁴.

Ο Διόδωρος απετέλεσε πρόσφατα αντικείμενο μελέτης, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά στις πηγές του⁴⁵. Το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε η έρευνα ήταν ότι για σημαντικά θέματα ο Διόδωρος βασιζόταν

41. Πολύβ. 1.17.5· Διόδ. 23.213.7. Βλ. και Χατζόπουλος 1976, 15.

42. Βλ. γενικά Χατζόπουλος 1976.

43. Για τον Τίμαιο, βλ. τα αποσπάσματα στον Jacoby 1957, 566. Η αναφορά στην αυτοχθονία των Σικανών σώζεται στον Διόδωρο 5.6.

44. Η όλη αφήγηση στον Διόδωρο 5.5.3.3-5.6.5. Βλ. Χατζόπουλος 1976, 21, ο οποίος υποστήριξε ότι οι Σικανοί μαζί με τους Σικελούς είχαν πλήρως αφομοιωθεί από τους Έλληνες. Βλ. και Διόδ. 16.73.2.

45. Βλ. K. Sacks, «Diodorus and his Sources: Conformity and creativity», στον Hornblower 1994, 213-232.

σχεδόν αποκλειστικά στα όσα αναπαρήγε, δίχως να προχωρά σε κριτική ανάλυση των δεδομένων του⁴⁶. Ωστόσο, μολονότι και το δικό του έργο δεν σώθηκε πλήρες, είμαστε σε θέση να εξάγουμε πιο βέβαια συμπεράσματα σχετικά με τη χρήση του όρου *Σικελιώτης*. Αυτός απαντάται σε ογδόντα έξι εδάφια και έχει παντού την ίδια έννοια: νοούνται οι κάτοικοι της Σικελίας στο σύνολό τους. Αυτονόητο είναι ότι πρόκειται για τους Έλληνες κατοίκους του νησιού και όχι για τους Καρχηδονίους ή τους Ρωμαίους, οι οποίοι πάντοτε, επίσης, διαχωρίζονται με τα αντίστοιχα εθνικά τους επίθετα. Αξιοσημείωτη είναι η απουσία του εθνικού επιθέτου *Σικελός*, γεγονός το οποίο έρχεται σε πλήρη συμφωνία με τα όσα εκτέθηκαν ως τώρα. Προφανώς, επρόκειτο για μία χρήση του όρου *Σικελιώτης*, η οποία ήταν ήδη δεδομένη για τον Τίμαιο στον τρίτο αιώνα.

Από την άλλη, η χρήση του, σχεδόν μυθικού, παρελθόντος από τους δύο (ή τρεις, εννοώντας και τον Λύκο, αν θεωρήσουμε ότι από αυτόν αντλεί ο Τίμαιος) ιστορικούς αποσκοπεί στην επινόηση της συνέχειας: Τόσο ο Τίμαιος όσο και ο Διόδωρος είναι *Σικελιώτες*. Είδαμε, άλλωστε, ότι ο Τίμαιος ήταν ο μόνος που ισχυριζόταν την αυτοχθονία των Σικανών, άποψη που επαναλαμβάνει και ο Διόδωρος. Γράφουν, επίσης, σε περιόδους έντονης αντιπαράθεσης των Ελλήνων είτε προς τα φοινικικά φύλα είτε προς τους Ρωμαίους. Επομένως, ήταν αναμενόμενη η προσπάθειά τους αφενός να θεμελιώσουν την ύπαρξη αυτόχθονων φύλων στη Σικελία και αφετέρου να θεωρήσουν ότι ο εξελληνισμός της Σικελίας είχε συντελεσθεί σε μία πρώιμη περίοδο. Από την αναδρομή τους στην προϊστορία και τη χρήση της μυθολογίας γίνεται φανερό ότι και οι τρεις θα πρέπει να αναφέρονταν σε ένα ακροατήριο συμπατριωτών τους και όχι μόνο ο Διόδωρος⁴⁷. Η παραπάνω παρατήρηση αποκτά ιδιαίτερη σημασία αν ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι η Σικελία απετέλεσε, όπως σημειώσαμε, πολλές φορές το κύριο θέατρο επιχειρήσεων κατά τη διάρκεια των Καρχηδονιακών πολέμων και βρισκόταν ανάμεσα σε δύο

αλλόφυλους —ως προς τους Έλληνες— ανταπαιτητές της.

Είναι γνωστό ότι η ταυτότητα εξαρτάται από καταστάσεις. Το παράδειγμα της χρήσης του όρου *Σικελιώται* είναι αντιπροσωπευτικό. Οι διάφορες φάσεις της ιστορικής πορείας των κατοίκων της Σικελίας δεν αποτελούν αιτίες δημιουργίας εθνικών χαρακτηριστικών⁴⁸. Οι άνθρωποι δεν γεννιούνται ως μέλη ενός έθνους, αλλά αποκτούν χαρακτηριστικά έθνους μέσα από τη συνείδηση του ορίου και την οργάνωση της διαφοράς⁴⁹. Η δημιουργία της εθνικότητας, άρα και η συνειδητοποίηση και η οργάνωση της διαφοράς και του συνόρου, συνδέονται με τη διαδικασία της δημιουργίας του έθνους-κράτους, κάτι το οποίο δεν ίσχυε ούτε για τους Έλληνες της Σικελίας αλλά ούτε και για τους υπόλοιπους Έλληνες. Θα πρέπει, αρχικά, να ξεκαθαρίσουμε την έννοια του έθνους από εκείνη της εθνότητας. Το έθνος γεννιέται, όταν καθίσταται νομιμοποιητικός παράγοντας του κοσμικού κράτους και το περιεχόμενό του είναι κυρίως πολιτικό. Η εθνότητα έχει πολιτισμικό χαρακτήρα αλλά είναι δυνατόν να αναβαθμιστεί πολιτικά σε έθνος αν το κράτος την προάγει σε σύμβολο της νομιμότητάς του⁵⁰. Η πρόσληψη μια κοινής ταυτότητας των Σικελιωτών, επομένως, καθορίζεται από συγκυρικά αίτια. Ο όρος *Σικελιώται* απηχεί για τον Θουκυδίδη περισσότερο μία γεωγραφική παρά μία εθνολογική πρόσληψη. Αρχικά, πρόκειται για τους Έλληνες αποίκους του νησιού, οι οποίοι βρίσκονται σε καταφανή αντίθεση προς τους αυτόχθονες. Ωστόσο, η απειλητική εμφάνιση των Αθηνών φαίνεται να δημιουργεί πρόσκαιρα μία συλλογική σικελική ταυτότητα. Αυτό γίνεται εμφανές στους επόμενους αιώνες, όταν οι Έλληνες κάτοικοι του νησιού συνενώνονται με το γηγενές στοιχείο, προκειμένου να αντιμετωπισθεί ένας άλλος κοινός εχθρός του συνόλου των κατοίκων του νησιού, η Καρχηδόνα. Στην ιστοριογραφία αρχίζει να διαφαίνεται αυτή η συνένωση, καθώς εγκαταλείπονται, πλέον, οι ανα-

46. Βασική εξακολουθεί να είναι η μελέτη του R. Drews, «Diodorus and his Sources», *AJP* 83 (1962) 383-392· Hornblower 1994, 50.

47. Lesky 1971 [1985³] 1068· K. Meister, *Der Neue Pauly* 3 (1997), s.v. «Diodoros», n. 18, 592-594· id., *Die sizilische Geschichte bei Diodor*, Μόναχο 1967.

48. Λιάκος 2005, 68-69.

49. Λιάκος 2005, 70.

50. Βερέμης 1997, 13.

φορές στους Σικελούς και όλοι οι κάτοικοι νοούνται με το συλλογικό όνομα *Σικελιώται*. Η Ρώμη απετέλεσε τον τρίτο, τελευταίο και επιτυχή επίδοξο εισβολέα του νησιού κατά την Αρχαιότητα. Η χρήση κατά τη ρωμαϊκή ρεπουμπλικανική περίοδο

του όρου «Siculus» σήμαινε είτε τον αυτόχθονα είτε τον Έλληνα Σικελιώτη, καθώς οι Ρωμαίοι δεν ενδιαφέρονταν για τη διάκριση, επιβεβαιώνοντας έτσι τον τοπικό και όχι τον «εθνικό» χαρακτήρα του όρου.

Βιβλιογραφία

- Antonaccio 2001 C. Antonaccio, «Ethnicity and Colonization», στον τόμο: I. Malkin (εκδ.), *Ancient Perceptions of Greek Ethnicity*, Cambridge, Μασσαχουσέτη και Λονδίνο 2001, 112-157.
- Baldry 1965 H. C. Baldry, *The Unity of Mankind in Greek Thought*, Cambridge 1965.
- Cartledge 1993 [2002] P. Cartledge, *The Greeks: A Portrait of Self and Others*, Cambridge 1993 (ελλ. μτφρ. 2002).
- Cartledge 1995 P. Cartledge, «‘We are all Greeks’? Ancient (especially Herodotean) and Modern Contestations of Hellenism», στο *BICS* 40.2 (1995).
- Dowden 1992 K. Dowden, *The Uses of Greek Mythology*, Λονδίνο-Νέα Υόρκη 1992.
- Dunbabin 1948 T. J. Dunbabin, *The Western Greeks*, Οξφόρδη 1948.
- Finley 1971 M. Finley, *The Use and Abuse of History*, Λονδίνο 1971, κεφ. 7.
- Gehrke 2001 H. J. Gehrke, «Myth, history and collective identity: uses of the past in Ancient Greece and beyond», στον τόμο: N. Luraghi (εκδ.), *The Historian’s Craft in the Age of Herodotus*, Οξφόρδη 2001, 286-313.
- Hall 1989 E. Hall, *Inventing the Barbarian. Greek Self-definition through Tragedy*, Οξφόρδη 1989.
- Hall 1997 J. M. Hall, *Ethnic Identity in Greek Antiquity*, Cambridge 1997.
- Hall 2002 J. M. Hall, *Hellenicity: Between Ethnicity and Culture*, Σικάγο 2002.
- Harrison 2002 T. Harrison (εκδ.), *Greeks and Barbarians*, Εδιβούργο 2002.
- Hartog 1988 F. Hartog, *The Mirror of Herodotus. The Representation of the Other in the Writing of History* (tr. J. Lloyd), Berkeley-Λος Άντζελες 1988.
- Χατζόπουλος 1976 M. B. Χατζόπουλου, *Ο Ελληνισμός της Σικελίας κατά την Ρωμαϊοκρατία (περίοδος 264-44 π.Χ.)*, Αθήνα 1976.
- Hornblower 1994 S. Hornblower (εκδ.), *Greek Historiography*, Οξφόρδη 1994.
- Hornblower 2004 S. Hornblower, *Thucydides and Pindar. Historical Narrative and the World of Epinikian Poetry*, Οξφόρδη 2004.
- Jacoby 1957 F. Jacoby, *Die Fragmente der Griechischen Historiker, 1. Teil, a: Kommentar, Nachträge*, Leiden 1957.
- Lesky 1971 [1985³] A. Lesky, *Geschichte der griechischen Literatur*, Μόναχο 1971 (ελλ. μτφρ. *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη 1985³).
- Λιάκος 2005 A. Λιάκος, *Πώς στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο*, Αθήνα 2005.
- Marincola 2001 J. Marincola, *Greek Historians: Greece and Rome. New Surveys in the Classics no 31*, Οξφόρδη 2001.
- Meister 1967 K. Meister, *Die sizilische Geschichte bei Diodor*, Μόναχο 1967.
- Momigliano 1975 A. Momigliano, *Alien Wisdom: The Limits of Hellenization*, Cambridge 1975.
- Nippel 2002 W. Nippel, «The Construction of the ‘Other’», στον τόμο: T. Harrison (εκδ.), *Greeks and Barbarians*, Εδιβούργο 2002, 278-310.

- Roussel 1970 D. Roussel, *Les siciliens entre les Romains et les Carthaginois*, Παρίσι 1970.
- Smith 1991 [2000] A. Smith, *National Identity*, Λονδίνο 1991 (ελλ. μτφρ. *Εθνική ταυτότητα*, Αθήνα 2000).
- Stauffenberg 1963 A. Graf von Stauffenberg, *Trinakria*, Μόναχο-Βιέννη 1963.
- Βερέμης 1997 Θ. Βερέμης (επιμ.), *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 1997.
- Veyne 1988 P. Veyne, *Did the Greeks believe in their Myths?*, Σικάγο-Λονδίνο 1988.
- Xydopoulos 2007 I. Xydopoulos, «The Thracian image in Herodotus and the Rhetoric of Otherness», *Proceedings of the Mediterranean Crossroads Conference (MCC): New Trends in the Study of the Mediterranean and its History at the Onset of the 21st Century*, 10-13 May 2005, Αθήνα-Οξφόρδη 2007, 594-603.

The Sicilian Greek's Identity

Ioannis K. Xydopoulos

In the present study a different kind of Greek identity shall be examined, the one which was introduced in the colonial prospective: that of the Greek colonists in Sicily. This identity is for the first time expressed in a passage of Thucydides, at a meeting of representatives of the Greek cities of Sicily at Gela at 424. The identities mentioned at this passage reveal multiple concepts and categories of Greekness in the end of the fifth century B.C., when the traditional herodotean locus classicus of Greek definition was articulated. In the colonial case, the creation of a specific identity arose from conflicts and competition both with the local barbarians and among the Greek communities. Although the older ethnicities continue to exist, the Sikeliotai seem to be a different one.

The conception of a common Sikeliotai identity is defined by circumstantial causes. The term Sikeliotai was for Thucydides more a geographical rather than a «national» one. Initially, it was used to define the Greek colonists of the island, who were in direct confrontation with the locals (Sicans, Sicels, Elymians). Nevertheless, the Athenian threat during the Peloponnesian War, i.e. the threat of an «outsider», seemed to have created for a while a collective Sikeliote identity. This also became evident during the next centuries, when the Greeks of the island united with the (hellenised) local population, in order to cope with another enemy, common to both ethnicities, the Carthaginians. In the historiography of the period, this unification is evident, as the former usual references to the Sicels disappear and all the island inhabitants are named as Sikeliotai. Rome was the third, last, and successful invader of the island in Antiquity. However, in the Latin of the Republican period Siculus meant either a native Sicilian or a Greek Sicilian, since the distinction was not of great importance to them.